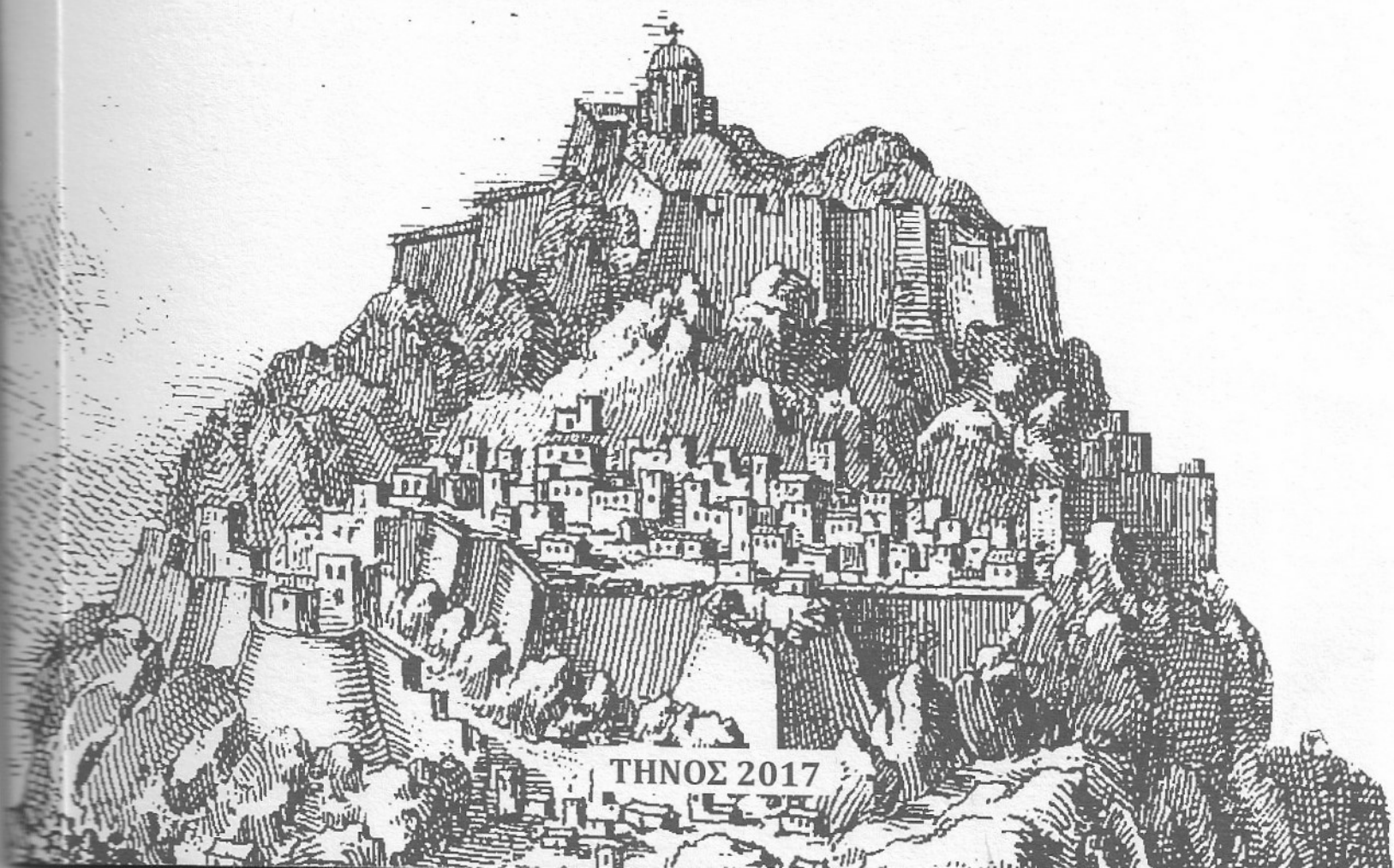

ΔΗΜΟΣ ΤΗΝΟΥ
Α' ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΗΝΟ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΥ ΔΟΓΗ
ΣΤΗΝ ΤΗΝΟ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΠΥΛΗΣ

300 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:
π. ΜΑΡΚΟΣ ΦΩΣΚΟΛΟΣ

ΤΗΝΟΣ 2017

ΔΗΜΟΣ ΤΗΝΟΥ
Α' ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΗΝΟ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΟΥ ΔΟΓΗ
ΣΤΗΝ ΤΗΝΟ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΠΥΛΗΣ

300 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:
π. ΜΑΡΚΟΣ ΦΩΣΚΟΛΟΣ

ΤΗΝΟΣ 2017

Δημήτρης Δημητρόπουλος

«1805: ΝΟΤΑ ΤΩΝ ΧΩΡΑΦΙΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΥΡΓΟΥ».
Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΟΣ ΤΗΝΙΑΚΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ

Στις 28 Ιουλίου 1805 ο υψηλότατος Μπακί εφέντης, καδής του νησιού,¹ και η κοινή Καντζελαρία της Τήνου που εκπροσωπείται από τους ιδιοχείρως υπογράφοντες Αντώνιο Παξιμάδη, Ιωάννη Ρουγγέρη και Φοσκαρίνη Κοτάκη, στέλνουν προς τους «γέροντες και ραγιάδες» ένα έγγραφο, σχετικά με το «κουμπάρτον του παρόντος χρόνου»,² δηλαδή τον προϋπολογισμό και την κατανομή των φορολογικών οφειλών της περιοχής τους για το 1805.³ Το έγγραφο, ένα τετράφυλλο που φέρει τη σφραγίδα του παραπάνω οθωμανού αξιωματούχου, έχει συνταχθεί από

¹ Σε κοινοτικό έγγραφο του Αυγούστου 1805 αναφέρεται ότι ο Μπακί εφέντης είναι καδής και προβλέπεται για τον μισθό του ποσό 1.200 γροσιών. Βλ. Δρόσος Δρόσος, *Ιστορία της νήσου Τήνου από της πέμπτης Σταυροφορίας μέχρι της Ενετικής κυριαρχίας και εκείθεν μέχρι του 1821, επανέκδοση επιμέλεια Δ. Σοφιανός, Αθήνα 1996, σ. 322.*

² Ο όρος κουρμπάρτον ή κορμπάρτον (από το ιταλ. *compartire*: διανέμω, διαιρώ) χρησιμοποιείται με την έννοια του προϋπολογισμού και της κατανομής των φορολογικών οφειλών. Βλ. Δρ. Δρόσος, *Ιστορία της νήσου Τήνου, σ. 592.*

³ Μουσείο Μπενάκη, Συλλογή Βλαχογιάννη, Αρ. Εισ. 15/φ.1/26, Φορολογικό Κατάστιχο Πύργου Τήνου (1805). Το κατάστιχο έχει αξιοποιήσει ο π. Μάρκος Φώσκολος, *Η Οξωμεριά της Τήνου κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, Αθήνα 2012, κυρίως σ. 74-76, 514-527.*

τον γραμματέα του κοινού της Τήνου Αντώνιο Πετρίδη.⁴ Περιέχει μία συνοπτική καταγραφή των φορολογικών υποχρεώσεων του Πύργου και έναν αναλυτικό, αλφαβητικό -με βάση το βαπτιστικό όνομα- κατάλογο των υπόχρεων καταβολής φόρου για χωράφια που κατέχουν στον Πύργο, με επισήμανση του φόρου που βαρύνει τον καθένα.

Η καλή τύχη, η εργατικότητα και το πάθος του Δρόσου Δρόσου, που το 1870 δημοσίευσε μία σειρά τηνιακών εγγράφων, εξασφαλίζουν ορισμένα συγκριτικά στοιχεία, που επιβεβαιώνουν τα δεδομένα του καταστίχου του 1805 και επιτρέπουν την καλύτερη ένταξή του στην τηνιακή ιστορία. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα «αυθεντικά δοσίματα», οι φορολογικές δηλαδή οφειλές, του Πύργου το 1805, όπως προκύπτουν από το κατάστιχο που εξετάζουμε, και παράλληλα οι φορολογικές οφειλές της ίδιας κοινότητας το 1801, σύμφωνα με ντοκουμέντο που δημοσιεύει ο Δρ. Δρόσος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Αυθεντικά δοσίματα Πύργου έτους 1805 και 1801

Είδος οφειλής	1805	%	1801	%
Δια τα χωράφια	2.126 ½	33,7	2.123,38	34,9
Δια τα νόμιστρα	42	0,7	42,00	0,7
Δια τους χανέδες	4.132 ¾	65,6	3.912,12	64,4
ΣΥΝΟΛΟ	6.301 ¼	100,0	6.078,10	100,0
Ρέστος περσινόν	299:31			
Ρέστος παλαιού κουμερκίου και Νικολού Μαυρομαρά	159:30			

Πηγές

για το 1805: Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

για το 1801: Δρ. Δρόσος, *Ιστορία της Τήνου*, επανέκδοση Αθήνα 1996, σ. 288.

⁴ Η τάξη και η συγκρότηση του κατάστιχου, όπως και η τήρηση των κανόνων σύνταξης και ορθογραφίας αντιστοιχεί στις γνώσεις και τις δεξιότητες του Αντώνιου Πετρίδη που φέρεται ότι είχε σπουδάσει στη σχολή της Δημητσάνας, και κατόπιν πριν την εγκατάστασή του στην Τήνο περί το 1780 είχε εργαστεί στην υπηρεσία του ηγεμόνα της Βλαχίας, βλ. Νικ. Σακελλίων, *Συλλογή βιογραφιών διαφόρων Τηνίων*, επιμέλεια Δημ. Σοφιανός, Αθήνα 1994, σ. 120-122.

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η φορολογική οφειλή του Πύργου το 1805, σε αντιπαραβολή με εκείνην του συνόλου της Τήνου τις χρονιές 1801 και 1815, για τις οποίες εντοπίστηκαν τα σχετικά στοιχεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Φορολογική οφειλή Πύργου σε σύγκριση με το σύνολο της Τήνου

Είδος οφειλής	Πύργος 1805	%	Τήνος 1801	%	Τήνος 1815	%
Δια τα χωράφια	2.126 ½	33,7	23.599, 18	40,6	23.525,04	40,0
Δια τα νόμιστρα	42	0,7	461,10	0,8	460,10	0,8
Δια τους χανέδες	4.132 ¾	65,6	34.085,05	58,6	34.782,33	59,2
ΣΥΝΟΛΟ	6.301 ¼	100,0	58.145,33	100,0	58.767,47	100,0

Πηγές

για το 1805: Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

για το 1801 και 1815: Δρ. Δρόσος, *Ιστορία της Τήνου*, σ. 287 και 558.

Οι παραπάνω πίνακες επιτρέπουν να διαμορφωθεί μία εικόνα για το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης της περιοχής με βάση την ακίνητη περιουσία των κατοίκων. Σε τι αντιστοιχεί όμως αυτή η φορολογική επιβάρυνση;

Καταρχήν μία τεχνικού χαρακτήρα διευκρίνιση, ενδεικτική του τρόπου λειτουργίας των κοινοτήτων. Για τον υπολογισμό του φόρου οι χριστιανικές κοινότητες χρησιμοποιούσαν μια λογιστική μονάδα μέτρησης, ένα λογιστικό νόμισμα για τον καταμερισμό της φορολογικής επιβάρυνσης των κατοίκων, προκειμένου να υπολογίζεται ο φόρος σε σταθερή αξία, η οποία μετατρέπεται κατόπιν σε χρηματική.⁵ Το κοινό του Πύργου χρησιμοποιεί το άσπρο, το οποίο υπολογίζει σε αντιστοιχία: 1 γρόσι = 20 άσπρα. Το συνολικό ύψος του φόρου που βαρύνει τον Πύργο είναι 6.301 ¼ γρόσια. Αν συγκρίνουμε το ποσό αυτό με τη συνολική

⁵ Ευτυχία Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα, Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον βενετοκρατούμενο και τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, 15^{ος}-19^{ος} αι.*, Αθήνα 1996, σ. 41-46, Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17^ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Αθήνα 1997, σ. 51-52.

φορολογική οφειλή του νησιού θα δούμε ότι αντιστοιχεί περίπου στο 11%.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η κατανομή ανάμεσα στους δύο βασικούς φόρους που μνημονεύονται στο τεκμήριο: «δια τα χωράφια» και «δια τους χανέδες».⁶ Σε τι αντιστοιχεί ο καθένας; Δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια. Σε άλλα φορολογικά κατάστιχα αντίστοιχου χαρακτήρα από νησιά, όπως η Μύκονος ή η Σέριφος, η καταγραφή στη φορολογική μερίδα κάποιου είναι ενιαία και αφορά το σύνολο της ακίνητης περιουσίας του.⁷ Στο κατάστιχο του Πύργου υπάρχει διάκριση, η οποία φαίνεται μάλιστα ότι αποτελούσε κοινή πρακτική σε όλο το νησί. Ο φόρος που αναλογεί στην κατηγορία «χανέδες», επιμερίζεται σε 252 χανέδες –αριθμός που διατηρείται σταθερός τουλάχιστον τη δεκαετία 1805-1815 για την οποία εντοπίζονται στοιχεία. Στο σύνολο του νησιού, το 1805, έχουν επιμερισθεί από την οθωμανική διοίκηση 2.195 «χανέδες», επομένως στον Πύργο αντιστοιχεί το 11,5% των «χανέδων» της Τήνου. Συνεπώς, τόσο όσον αφορά τη συνολική φορολογική οφειλή όσο και την ειδικότερη κατηγορία των «χανέδων», ο Πύργος αναλαμβάνει να πληρώσει το 11% των φορολογικών βαρών της Τήνου, δείγμα μιας σχετικής πληθυσμιακής ακμής που συμβαδίζει και με τις οικονομικές δυνατότητες των κατοίκων του.

Η πιθανότερη εξήγηση για τη διάκριση μεταξύ των δύο φόρων στα κοινοτικά κατάστιχα είναι ότι ο φόρος για τα χωράφια βαρύνει τις καλλιεργήσιμες γαίες. Αντίθετα, ο φόρος για τους «χανέδες» δηλαδή τις οικογενειακές εστίες, πλήττει την υπόλοιπη ακίνητη περιουσία που είναι εγγεγραμμένη στην οικογενειακή μερίδα κάποιου κατοίκου και περιλαμβάνει σπίτια, καταστήματα, αποθήκες, μύλους, φούρνους και λοιπά μη γεωργικού χαρακτήρα ακίνητα. Αν η υπόθεση αυτή είναι ορθή, τα «αστικού» χαρακτήρα ακίνητα υπερέχουν. Δυστυχώς δεν υπάρχουν

⁶ Για την έννοια του «χανέ» βλ. ενδεικτικά βλ. Σπ. Ι. Ασδραχάς, «Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες (I)», *Τα Ιστορικά*, 8 (1988), σ. 4-10, Β. Κ. Ataman, «Ottoman demographic history (14th-17th centuries). Some considerations», *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 35/2 (1992), σ. 188-189, Maria Todorova, *Balkan family structure and the European Pattern. Demographic Developments in Ottoman Bulgaria*, Ουάσιγκτον 1993, σ. 106-109, Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*, Λέιντεν - Νέα Υόρκη - Κολωνία 1996, σ. 105-108, όπου και άλλες βιβλιογραφικές αναφορές.

⁷ Βλ. Ευτυχία Λιάτα, *Η Σέριφος κατά την τουρκοκρατία (17ος - 19ος αι.)*, Αθήνα 1987, σ. 20-22, Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος*, σ. 43-45.

μελέτες από άλλα νησιά, ώστε μέσω της σύγκρισης να εντοπιστεί αν ο Πύργος ακολουθεί το μέσο όρο των νησιών ή αν συνιστά τυχόν απόκλιση. Πάντως η αναλογία του φόρου που βαρύνει τα αγροτικά και τα αστικού χαρακτήρα ακίνητα του Πύργου είναι 35 προς 65%, όταν σε ολόκληρο το νησί είναι αντιστοίχως 40 προς 60%, στοιχείο που δείχνει ότι δεν υπάρχει μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις δύο περιοχές και ενδεχομένως στις αντίστοιχες οικονομικές δραστηριότητες.⁸

Ο όρος «νόμιστρα» χρήζει διευκρίνισης. Σε κατάστιχα εισοδημάτων και εξόδων της κοινότητας Τήνου των ετών 1801 και 1814, καταγράφονται έσοδα «δια βιομηχανικά καταστήματα ή νόμιστρα», και σε άλλο σημείο «νόμιστρα του κοινού».⁹ Συνεπώς τα «νόμιστρα» αντιστοιχούν σε μια φορολογική επιβάρυνση που αφορούσε κάποια βιοτεχνική δραστηριότητα, το τεκμήριο όμως αφήνει αδιευκρίνιστο το αντικείμενό της. Ούτως ή άλλως όμως από τα «νόμιστρα», τόσο στον Πύργο όσο και στο σύνολο του νησιού, προέρχεται μόνο το 0,7% της φορολογικής οφειλής. Οι οφειλές προηγούμενων ετών, το «περσινό» χρέος, της κοινότητας το 1805 είναι μικρό ανέρχεται σε 459:10 γρόσια, αντιστοιχεί στο 6,8% των συνολικών οφειλών. Ο Πύργος δεν είναι επομένως στις παραμονές της επανάστασης του 1821 ένα καταχρεωμένο χωριό, όπως είχε συμβεί με άλλες κοινότητες του ελληνικού χώρου.¹⁰

Ειδικότερα όσον αφορά τον φόρο των χωραφιών το κατάστιχο περιέχει μία επιπλέον πληροφορία. Δηλώνει τον αντίστοιχο φόρο που καταβάλλουν δορυφορικοί στον Πύργο οικιστικοί πυρήνες: Σωτήρα, Ξυνάρι (= Ξινάρα), Πακελάδος (= Μπακελάδος), Πυναρδάδος (= Βεναρδάδος).¹¹ Τα αριθμητικά δεδομένα παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.¹²

⁸ Για την οικονομία της περιοχής και τη σημαντική θέση της κτηνοτροφίας βλ. π. Μάρκος Φώσκολος, *Η Οξωμεριά*, σ. 174-210.

⁹ Δρ. Δρόσος, *Ιστορία της νήσου Τήνου*, σ. 287 και 556, 558.

¹⁰ Βλ. ενδεικτικά Σπ. Ι. Ασδραχάς, «Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες (II)», *Τα Ιστορικά* 9 (1988), σ. 238-239, Μάρθα Πύλια, «Λειτουργίες και αυτονομία των κοινοτήτων της Πελοποννήσου κατά τη δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821)», *Μνήμων* 23 (2001), σ. 76-83, Σεβαστή Λάζαρη, «Κοινοτικοί άρχοντες Μυκόνου: ρόλοι και λειτουργίες», *Τα Ιστορικά* 59 (2013), σ. 378-384.

¹¹ Για τη διάκριση ανάμεσα στο χωριό Πύργος στα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας και στη μεταγενέστερη οικιστική του εξέλιξη στη Χώρα Πύργου με την συνένωση γειτονικών μικρών οικισμών, βλ. π. Μάρκος Φώσκολος, *Η Οξωμεριά*, σ. 73-77.

¹² Τα αριθμητικά αυτά στοιχεία βλ. και π. Μάρκος Φώσκολος, *Η Οξωμεριά*, σ. 75.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Φόρος χωραφιών στη Χώρα και στα χωριά του Πύργου

Οικισμός	σε φορολογικές μονάδες (άσπρα)	σε νόμισμα (γρόσια)	%
Πύργος	20.706 ½	1.035,3	48,7
Σωτήρα	4.014 ½	200,7	9,4
Ξινάρα	7.450 ½	372,5	17,5
Μπακελάδος	7.504 ½	375,2	17,7
Μπεναρδάδος	2.856	142,8	6,7
ΣΥΝΟΛΟ	42.532	2.126,5	100,0

Πηγή

Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

Η κατανομή του φόρου είναι μοιρασμένη· το 50% βαρύνει τον Πύργο και το υπόλοιπο μισό τους οικισμούς που υπάγονται σε αυτόν. Συνιστά μία ένδειξη του ισχυρού ρόλου της Χώρας του Πύργου ως βασικού οικιστικού πυρήνα της περιοχής και της κατανομής της αγροτικής παραγωγής, που εμφανίζεται να κατανέμεται εξίσου μεταξύ τους.

Το κατάστιχο παρέχει επίσης σημαντικό πλούτο πληροφοριών όσον αφορά το ονοματολογικό υλικό -το οποίο έχει αξιοποιήσει ήδη ο π. Μάρκος Φώσκολος στη μελέτη του για την Οξωμεριά-¹³ τον πληθυσμό, το κοινωνικό και επαγγελματικό προφίλ των κατοίκων του Πύργου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Εντούτοις οι πληροφορίες αυτές φέρουν τη σφραγίδα της αιτίας για την οποία συντάχθηκε το κατάστιχο, δηλαδή την καταγραφή όσων υποχρεούνταν σε καταβολή φόρου για την κτηματική τους περιουσία.¹⁴ Δεν αποτελεί συνεπώς συνολική καταγραφή του πληθυσμού αλλά μόνο όσων κατέχουν αγροτική γη και πιθανότατα ασκούν οι ίδιοι αγροτικές δραστηριότητες. Είναι καθοριστική εδώ η απουσία του αντίστοιχου καταστίχου, που προφανώς είχε συντάξει η κοινότητα για τους 252 αρχηγούς οικογενειακών μερίδων των «χανέδων», όπου περιλαμβάνονταν όσοι είχαν περιουσιακά στοιχεία μη

¹³ π. Μάρκος Φώσκολος, *Η Οξωμεριά*, σ. 126-140.

¹⁴ Κατάλογο των καταγεγραμμένων στο κατάστιχο με βάση το οικογενειακό τους όνομα έχει δημοσιεύσει ο π. Μάρκος Φώσκολος στο βιβλίο του: *Η Οξωμεριά της Τήνου*, σ. 514-521 (από παραδρομή απουσιάζουν τα οικογενειακά ονόματα που αρχίζουν με το γράμμα Α).

γεωργικής χρήσης (σπίτια, εργαστήρια, αποθήκες, μύλους κλπ.), μιας και εκείνο αποτελεί το αναγκαίο δίδυμο συμπλήρωμα της καταγραφής αυτής, προκειμένου να σχηματιστεί μία ολοκληρωμένη εικόνα των κατοίκων.

Δεν γνωρίζουμε λοιπόν ποιο ακριβώς τμήμα των κατοίκων του Πύργου απουσιάζει από το κατάστιχο του 1805. Από ενδείξεις που παρέχουν όμως ορισμένες πηγές στις οποίες παραδίδονται οικογενειακά ονόματα, φαίνεται ότι η απουσία δεν είναι αμελητέα. Ένα παράδειγμα. Τον Ιούνιο του 1822 συντάσσεται κατάλογος όσων κατοίκων του Πύργου καλούνται να καταβάλλουν έκτακτη συνδρομή στην επαναστατική κυβέρνηση. Πρόκειται για μία λίστα των κατά τεκμήριο ευπορότερων του τόπου.¹⁵ Τουλάχιστον 20 από τα 51 πρόσωπα που καταγράφονται στο κατάστιχο αυτό, του 1822, δηλώνονται ονομαστικά, με τρόπο που δεν επιτρέπει να ταυτιστεί το οικογενειακό τους όνομα μεταξύ εκείνων που αναγράφονται στο κατάστιχο του 1805. Η αδυναμία αυτή αναγνώρισης δεν αποδεικνύει με βεβαιότητα υποκαταγραφή των κατοίκων του Πύργου στο κατάστιχο του 1805, καθώς ενδέχεται να οφείλεται σε άλλους λόγους. Καταρχήν στο γεγονός ότι έχουν παρέλθει 17 χρόνια ανάμεσα στη σύνταξη των δύο καταστίχων, και επομένως ορισμένοι κάτοικοι μπορεί να έχουν μετακινηθεί από και προς τον Πύργο. Κυρίως όμως η δυσχέρεια ταύτισης επιτείνεται από τη μη ύπαρξη σταθερών επωνύμων και την ευρύτατη χρήση παρωνυμίων, τα οποία με την πάροδο του χρόνου είτε μετατρέπονται σε επώνυμα είτε χάνονται.¹⁶

Παρόλα αυτά η παρουσία στο μεταγενέστερο κατάστιχο ικανού αριθμού προσώπων με οικογενειακά ονόματα που δεν υπήρχαν στο παλαιότερο, αυτό του 1805, συνιστά μία ένδειξη ότι τμήμα τουλάχιστον των κατοίκων του Πύργου δεν περιλαμβάνεται σε αυτό το τελευταίο. Οι λόγοι νομίζω πρέπει να αναζητηθούν καταρχήν στην απουσία κτηματικής περιουσίας

¹⁵ Μουσείο Μπενάκη, Αρχείον Αγώνος, φ. 3, έγγρ. 30. Μνεία του εγγράφου βλ. Μαρία Δημητριάδου, «Αρχείον Αγώνος» 1806-1832 από τα ιστορικά αρχεία του Μουσείου Μπενάκη, *Επιτομές εγγράφων*, τ. Α', Αθήνα 2011, σ. 111.

¹⁶ Για τη συχνή χρήση παρωνυμίων, όπως αυτή αποτυπώνεται σε ιστορικά τεκμήρια νησιών των Κυκλάδων βλ. παραδείγματα Β. Κυριαζόπουλος, «Μυκονιάτικα παρωνύμια (από χειρόγραφο του 1900...)», *Λαογραφία* 35 (1987-1989), σ. 188-198, Δ. Δημητρόπουλος, «Ένα συριανό κτηματολόγιο του 19^{ου} αιώνα», *Σύρος και Ερμούπολη. Συμβολές στην ιστορία του νησιού, 15^{ος}-20^{ός} αι.*, επιμέλεια: Χριστίνα Αγραντώνη, Δ. Δημητρόπουλος, Αθήνα 2008, σ. 62-63.

αλλά ενδεχομένως και στην εσωτερική ανακατανομή της φορολογικής οφειλής που επιχειρούσε η κοινότητα στην οποία λαμβάνονταν υπόψη οι γενικότερες ανάγκες και οι τοπικές ισορροπίες.¹⁷

Στους Πίνακες 4 και 5 αποτυπώνεται το προφίλ των εγγεγραμμένων στο κατάστιχο, με βάση το φύλο και τη φοροδοτική τους υποχρέωση. Επισημαίνεται ότι δυο εγγραφές αφορούν μονές: τη μονή Θεοτόκου των Πλατειών που ιδρύθηκε στα 1773 και τη Μονή της Κυρά Ξένης επίσης των μέσων του 18^{ου} αιώνα.¹⁸ Μία εγγραφή ακόμη αφορά τον φόρο που καταβάλει η ίδια η κοινότητα για χωράφια που έχει στην ιδιοκτησία της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Το προφίλ των εγγεγραμμένων στο κατάστιχο του Πύργου

	εγγραφές	%	φόρος (άσπρα)	%
Άνδρες	252	88,4	19.407,5	93,8
Γυναίκες	30	10,5	1.047,5	5,0
Μονές	2	0,7	226,5	1,1
Χώρα Πύργου	1	0,4	4,0	0,1
Σύνολο	285	100,0	20.685,5	100,0

Πηγή

Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

¹⁷ Για την ανακατανομή του φόρου από τις νησιωτικές κοινότητες βλ. ενδεικτικά Evangelia Balta, "Le rôle de l'institution communautaire dans la répartition verticale de l'impôt: L'exemple de Santorin au XVIIe siècle", στον τόμο *Problèmes et approches de l'histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri a Egriboz*, Κωνσταντινούπολη 1997, σ. 97-109 και Δ. Δημητρόπουλος, «Οικογένεια και φορολογικές καταστιχώσεις στα νησιά του Αιγαίου κατά την οθωμανική περίοδο», π. *Τα Ιστορικά* 27 (1997), σ. 336-337, 347-352.

¹⁸ Η Αγία Μονή (των Πλατειών, Γενέσιον της Θεοτόκου), της οποίας κάποια κτίριά της χρονολογούνται στα 1773, σήμερα είναι σχεδόν κατεστραμμένη. Η μονή της Κυρά Ξένης, που άρχισε να κτίζεται το 1732 και ολοκληρώθηκε το 1756, σήμερα διατηρείται σε καλή κατάσταση αλλά δεν έχει μοναχούς. Βλ. Δ. Σοφιανός, *Η ιστορική κοινότητα Πανόρμου Τήνου, Τήνος 2005*, σ. 19-22.

Όσον αφορά την αναλογία ανδρών-γυναικών φορολογουμένων θα αναφερθούμε σε δύο παραμέτρους. Η πρώτη αφορά την ίδια τη συμμετοχή γυναικών του Πύργου και η δεύτερη το μέγεθος της αγροτικής περιουσίας που κατέχουν. Ως προς το πρώτο θέμα, η συμμετοχή των γυναικών ανέρχεται σε 10%. Η παρουσία τους είναι αξιοσημείωτη, δεν αποκλίνει δε σημαντικά από το μέσο όρο αντίστοιχων καταμετρήσεων που προκύπτουν από ανάλογες κυκλαδίτικες πηγές της περιόδου της οθωμανικής κυριαρχίας. Στον Πίνακα 5 έχουν συγκεντρωθεί σχετικά στοιχεία από τη Μύκονο και τη Σύρο, όπου καταδεικνύεται ότι η συμμετοχή των γυναικών σε οικονομικές δραστηριότητες που καταγράφονται σε διαφορετικού τύπου τεκμήρια κυμαίνεται από 7 έως 10%. Η συμμετοχή αυτή δείχνει ότι οι γυναίκες στις Κυκλάδες είχαν ενεργό παρουσία στην οικονομική ζωή του τόπου τους.¹⁹

Το δεύτερο στοιχείο αφορά το μέγεθος της περιουσίας τους. Από τα δεδομένα του Πίνακα 5 καταδεικνύεται ότι ενώ η παρουσία των γυναικών κυμαινόταν, όπως αναφέρθηκε, στο 7% έως 10% του συνόλου των φορολογούμενων, ο φόρος που κατέβαλλαν κινείτο περί το 3% έως 5%, ενώ αντιστοιχούσε σε όλες τις περιπτώσεις στο ήμισυ του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών. Έτσι, στο κατάστιχο του Πύργου, οι γυναίκες ήταν το 10% των εγγεγραμμένων και πλήρωναν το 5% του φόρου. Το αριθμητικό αυτό στοιχείο αποδεικνύει ότι οι οικογενειακές μερίδες των γυναικών είχαν λιγότερα σε αριθμό και χαμηλότερης αξίας ακίνητα, και συνεπακόλουθα μικρότερη φορολογική επιβάρυνση.

¹⁹ Μια πλευρά της οικονομικής παρουσίας των γυναικών βλ. Δ. Δημητρόπουλος, «Οι χήρες στις νησιωτικές κοινωνίες του Αιγαίου των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας», Πρακτικά Συμποσίου: *Μνήμη Εύης Ολυμπίτου. Τοπικές κοινωνίες στο θαλάσσιο και ορεινό χώρο στα νότια Βαλκάνια, 18ος-19ος αι.*, επιμέλεια Σοφία Λαΐου, Κέρκυρα 2014, σ. 113-124.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Συμμετοχή γυναικών σε κατάστιχα καταγραφής ιδιοκτητών ακινήτων

Τόπος	Εγγραφές	Γυναίκες	%	φόρος	φόρος γυναικών	%
Τήνος Πύργος 1805	285	30	10,5	20685,5	1047,5	5,0
Μύκονος 1684	537	40	7,5	26492,5	1023	3,9
Μύκονος αρχές 18^{ου}	636	43	6,7	29500	817	2,8
Σύρος 1790-1820	1443	158	10,9	56540	2663	4,7

Πηγές

Πύργος Τήνου 1805: Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

Μύκονος 1684: ΓΑΚ, Κ60 Συλλογή Μυκόνου χφ 134

Μύκονος αρχές 18^{ου} αι.: ΓΑΚ, Κ60 Συλλογή Μυκόνου χφ 132

Σύρος 1790-1820.: Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Άνω Σύρου. χειρόγραφο αρ. 157, σύμφωνα με κατάλογο του Αγ. Τσελίκια, «Κατάλογοι και αναγραφές χειρογράφων και αρχείων. 1 Ιστορικό Αρχείο Δήμου Άνω Σύρου», *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου*, τ. Δ', Αθήνα 1988, σ. 71.

Σημείωση:

Ο φόρος υπολογίζεται σε φορολογικές μονάδες, στο κατάστιχο της Τήνου χρησιμοποιούνται τα άσπρα και σε εκείνα της Μυκόνου τα δουκάτα. Στην περίπτωση της Σύρου καταγράφεται αριθμός ακινήτων.

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 6 που ακολουθεί, οι φορολογούμενες συνωστίζονται στις χαμηλότερες φορολογικά βαθμίδες. Συγκεκριμένα το 80% περίπου από αυτές καταβάλλουν φόρο έως 50 άσπρα. Το φορολογικό αυτό προφίλ οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες εγγράφονται ως επικεφαλής φορολογικών μερίδων υπό ειδικές συνθήκες: κυρίως μετά τον θάνατο του συζύγου τους, όντας πλέον επικεφαλής οι ίδιες της οικογένειας, ή όταν είχαν παραμείνει άγαμες και ζούσαν μόνες τους. Συνεπώς πρόκειται για πρόσωπα που κατά κανόνα βρίσκονταν σε οικονομική δυσκολία ή είχαν λάβει μέσω των κληρονομικών πρακτικών μερίδιο της γονικής περιουσίας από την οποία και ζούσαν. Με ρητό τρόπο καταγράφονται ως χήρες οι 7 από τις 30 συνολικά γυναίκες του κατάστιχου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

**Κατανομή φορολογικής υποχρέωσης
κατάστιχο χωραφιών Πύργου 1805**

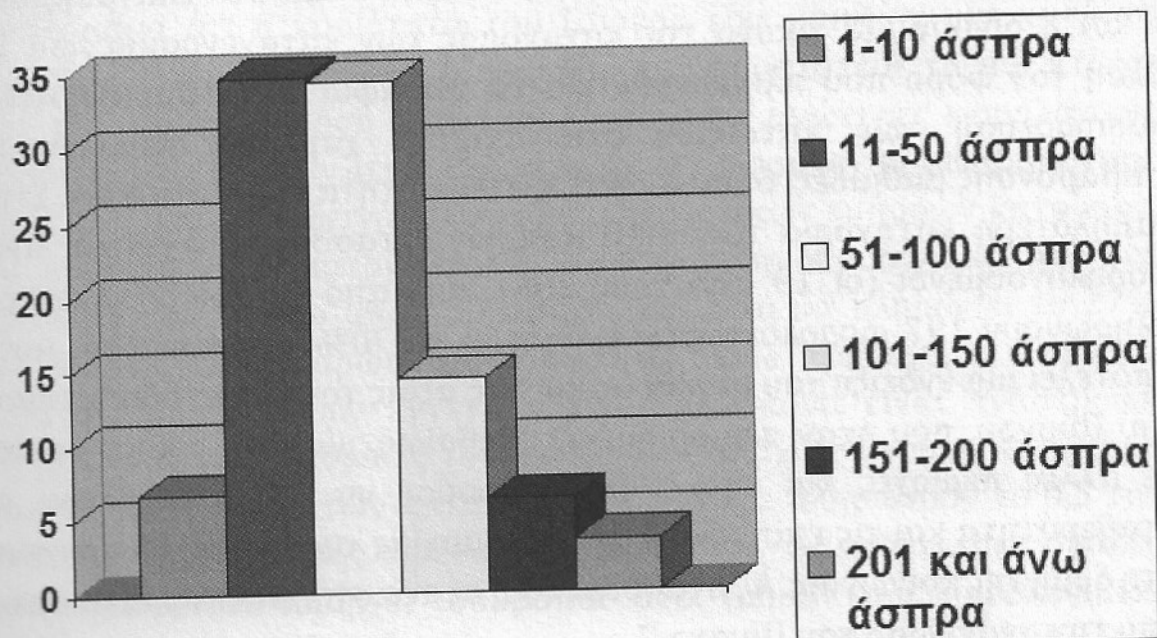
Υποχρέωση σε άσπρα	Αριθμός εγγεγραμμένων	%	Γυναίκες	%
1-10 άσπρα	19	6,7	9	30,0
11-50 άσπρα	99	34,7	14	46,7
51-100 άσπρα	98	34,4	6	20,0
101-150 άσπρα	41	14,4	1	3,3
151-200 άσπρα	18	6,3		
201 και άνω άσπρα	10	3,5		
ΣΥΝΟΛΟ	285	100,0	30	100

Πηγή

Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

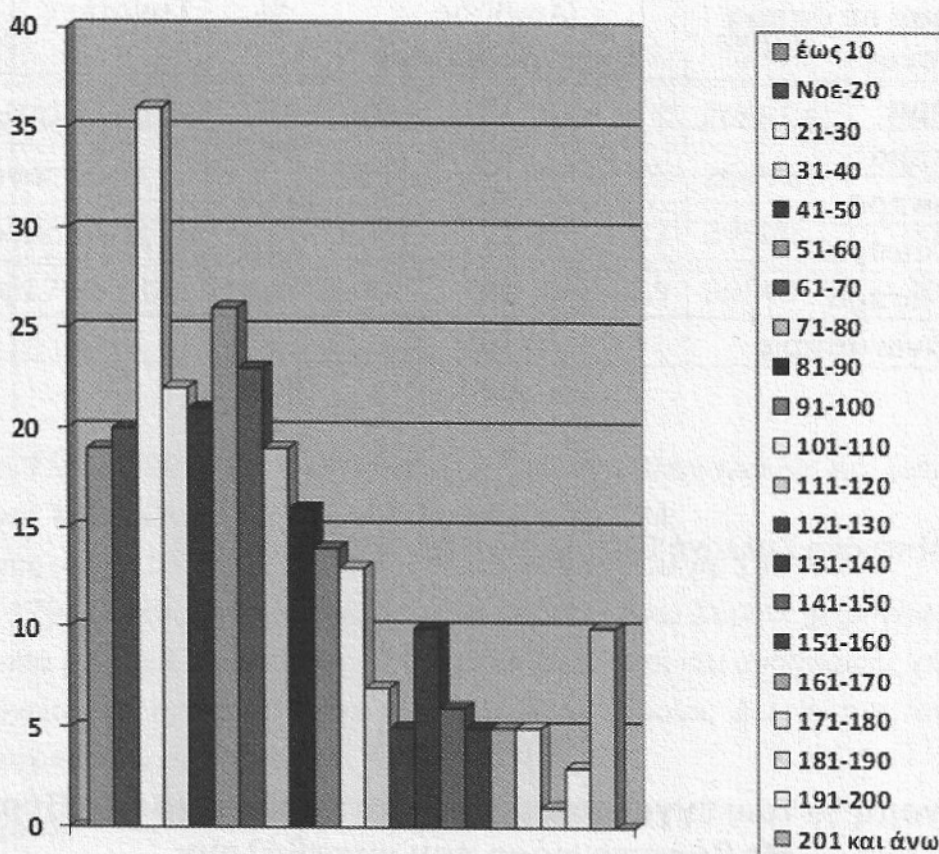
Διάγραμμα 1

**Κατανομή % των εγγεγραμμένων στο κατάστιχο του Πύργου
Με βάση το φόρο που καταβάλουν**

Διάγραμμα 2

Αναλυτική κατανομή των εγγεγραμμένων με βάση το φόρο χωραφιών που καταβάλουν

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα 6 και στα Διαγράμματα 1 και 2 δίνουν μια εικόνα της κατανομής των καταγεγραμμένων, με βάση τον φόρο που πληρώνουν για τα χωράφια τους. Παρατηρείται συσσώρευση των κατοίκων στις σχετικά χαμηλής φορολογικής επιβάρυνσης βαθμίδες, όπου ανήκει η πλειονότητα των κατοίκων. Στην χαμηλότερη κατηγορία των 1-10 άσπρων εντάσσονται σχετικά λίγοι φορολογούμενοι (οι 19 από τους 285), ενώ από 11 έως 100 άσπρα πληρώνουν 197 φορολογούμενοι, δηλαδή το 70% του συνόλου. Αυτό αποτελεί μία ένδειξη του μεγέθους και της αξίας του γεωργικού κλήρου του Πύργου, που ήταν περιορισμένος. Βεβαίως, μία συγκριτική μελέτη με άλλες περιοχές και εποχές θα μπορούσε να δείξει καλύτερα τη σταθερότητα και τις επιπτώσεις της κυριαρχίας της μικρής ιδιοκτησίας στη δομή της κοινωνίας. Ας σταθούμε εδώ σε ένα στοιχείο που προκύπτει από την ανάγνωση του Πίνακα 7.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Κατανομή επί τοις % σε φορολογικές βαθμίδες, με βάση τον καταβαλλόμενο φόρο

Καταβαλλόμενο ποσό	% των εγγεγραμμένων	% του φόρου
1-10 άσπρα	6,7	0,5
11-100 άσπρα	69,1	48,3
101-150 άσπρα	14,4	24,5
151 άσπρα και άνω	9,8	26,7
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0

Πηγή

Μουσείο Μπενάκη Συλλογή Βλαχογιάννη Αρ. Εισ. 15/φ.1/26

Ο Πίνακας 7 περιλαμβάνει τρεις στήλες. Στην πρώτη προτείνεται μία κατανομή των εγγεγραμμένων με βάση τον φόρο που καταβάλλουν. Στη δεύτερη παρουσιάζεται το ποσοστό των εγγεγραμμένων που εντάσσεται σε κάθε κατηγορία, όπως αποτυπώνεται και στον Πίνακα 6. Στην τρίτη στήλη παρουσιάζεται η επί τοις % κατανομή της συνολικής φορολογικής οφειλής που βαρύνει την κάθε κατηγορία εγγεγραμμένων. Νομίζω ότι οι ενδείξεις που παρέχει η σύγκριση των στηλών 2 και 3, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η κοινότητα του Πύργου είχε επιτύχει μία κατά το δυνατόν δίκαιη φορολογική κατανομή, που προστάτευε τα πιο πτωχά μέλη της. Πράγματι, όσο οι εντασσόμενοι στις ανώτερες φορολογικές κλίμακες καταβάλλουν μεγαλύτερο τμήμα της φορολογικής επιβάρυνσης του τόπου. Για παράδειγμα η ομάδα των σχετικώς εύπορων κατοίκων, που καλούνται να καταβάλλουν φόρο για την προσωπική ακίνητη περιουσία τους πάνω από 150 άσπρα, καλείται να πληρώσει το 27% των φορολογικών βαρών της κοινότητας, ενώ αριθμητικά αναλογεί περίπου στο 10% των εγγεγραμμένων. Η εικόνα είναι ανάστροφη στις χαμηλότερες βαθμίδες (οι κατέχοντες ελάχιστο γεωργικό κλήρο είναι το 7% περίπου των καταγεγραμμένων και πληρώνουν το 0,5 της συνολικής φορολογικής οφειλής), ενώ και για τις ενδιάμεσες ομάδες φορολογουμένων υπάρχει ισορροπία στο τμήμα των φορολογικών βαρών που τους αναλογεί.

Όσα προηγήθηκαν δίνουν ορισμένες ενδείξεις για την οικονομική κατάσταση και τις δραστηριότητες των κατοίκων του Πύργου στα πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα. Η προσέγγιση αυτή μέσα από την απόπειρα ανάλυσης των αριθμητικών δεδομένων του κατάστιχου προσφέρει ορισμένες ενδείξεις και αφορμές σκέψεων και ερμηνειών, που μέλει όμως να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν και από άλλες πηγές της εποχής, που θα τύχουν ανάλογης επεξεργασίας. Οι αριθμοί όσο απαραίτητοι είναι για την κατανόηση των φαινομένων τόσο παραπλανητικοί μπορεί να αποδειχθούν αν δεν ληφθούν υπόψη οι όροι και οι συνθήκες δημιουργίας τους. Ιδιαίτερα ένα φορολογικό χαρακτήρα κοινοτικό κατάστιχο της εποχής της οθωμανικής κυριαρχίας, πέραν της αξιοπιστίας των δεδομένων, δοκιμάζεται και από την περιορισμένη γνώση των τεχνικών παραγωγής του, καθώς κάθε κοινότητα ή ακόμη και κάθε συντάκτης ακολουθούσε τις δικές του πρακτικές καταγραφής. Εντούτοις συνιστά μία ιστορική πηγή αυθεντική, επίσημη, εν χρήσει από τους ανθρώπους της εποχής της, συστατικά που ενισχύουν την αξία της. Η πιο συστηματική αξιοποίηση των προερχόμενων από τα νησιά των Κυκλάδων κοινοτικών κατάστιχων, όπου υπήρχε μία παράδοση σύνταξης τέτοιας μορφής ντοκουμέντων, θα διευρύνει σημαντικά τη γνώση μας αλλά θα επιτρέψει και τη αναγνώριση κοινών πρακτικών και αποκλίσεων από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή.